

ՀՏԴ 338(47925)

Տնտեսագիտություն

Արվեստիկ Մուրադյան

ու. գ. թ., դոցենտ, Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան

ՔԱՂԱՔԱԿԵՆՏՐՈՆԱՅՈՒՄԸ ԵՎ ՆԵՐՔԻՆ ՈՒ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՐՏԱԳԱՂԹԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Շամանակակից աշխարհում քաղաքակենտրոնացման և արտագաղթի հիմնախնդիրները գլոբալ բնույթ են կրում, սակայն Հայաստանի համար դրանք աճել են մինչև ազգային անվտանգության մակարդակ: ՀՀ բնակչության ավելի քան 1/3-ը բնակվում են Երևանում, իսկ Արցախի մայրաքաղաքում են կենտրոնացված բնակչության 37,7 %-ը: Մինչդեռ սահմանամերձ բնակավայրերում բնակչությունը կրճատվում է արագ տեմպերով: Անհանգստացնող է ոչ միայն արտաքին, այլև ներքին արտագաղթը, քանի որ ՀՀ մայրաքաղաքում բնակչության խտությունը տասնյակ, երբեմն նաև հարյուրավոր անգամներ գերազանցում է մյուս բնակավայրերի համապատասխան ցուցանիշին: Միաժամանակ կրճատվել են նաև բնակչության բնական հավելվածի տեմպերը:

Արենիկ Մուրադյան,

կ.է.ն., դոцент кафедры Макроэкономики АГЭУ

УРБАНИЗАЦИЯ И ВНУТРЕННЯЯ И ВНЕШНЯЯ МИГРАЦИЯ В АРМЕНИИ

В современном мире проблемы урбанизации и миграции имеют глобальный характер, но для Армении в настоящее время они выросли до уровня национальной безопасности. Более чем 1/3 населения РА проживают в г.Ереване, а в столице Арцаха сосредоточено 37.7 % населения. А между тем в приграничных поселениях население сокращается быстрыми темпами. Тревожит не только внешняя, но и внутренняя миграция, так как плотность населения в столице РА в десятки, порой и в сотни раз превышает соответствующий показатель в остальных поселениях. Одновременно, уменьшились и темпы естественного прироста населения.

Ключевые слова: миграция, демографический, безопасность, приграничный, внутренний.

Arpenik Muradyan,

PhD, Associate Professor

at the Chair of Macroeconomics,
Armenian State University of Economics,**URBANIZATION, INTERNAL AND EXTERNAL MIGRATION IN RA**

In the modern world the problems of urbanization and migration have global character, but for Armenia at present they grew up to the level of national security. More than 1/3 population of RA lives in Yerevan, and in the capital of the Nagorno-Karabagh republic is concentrated 37.7 % of population. In the meantime in border-line settlements the population grows short by rapid rates. Not only external but also internal migration is a matter of concern, because density of population in the capital of RA ten, even hundred times exceeds the same index in the other settlements. In the meantime the rate of natural population growth has decreased.

Keywords: migration, demographic, safety, border-line, internal.

Արտագաղթի հիմնախնդիրները եղել և մնում են շատ երկրների կառավարությունների ուշադրության կենտրոնում: Սակայն արտագաղթի հարցերը քննարկելիս հաճախ անտեսվում են ներքին արտագաղթի խնդիրները, դրանց առաջացման պատճառները և առավելապես լուծման ուղիները: Մինչդեռ ազգային անվտանգության առումով այն պակաս կարևոր չէ, քան արտաքին արտագաղթը:

Մեր հանրապետությունը մշտապես բախվել է քաղաքակենտրոնացման հիմնախնդրին, սակայն խորհրդային տարիներին դրա բացասական հետևանքներն այդքան սպառնալի չէին, որքան մեր օրերում: Թեև քաղաքակենտրոնացման խնդրի հետ բախվում են բոլոր երկրները, այդուհանդերձ, նորանկախ, փոքր հանրապետության համար, որը լուրջ տարածայնություններ ունի հարևան երկրների հետ, սահմանամերձ բնակավայրերի բնակչության թվաքանակի աննախադեպ տեմպերով կրճատումը հղի է լուրջ վտանգներով:

Տարբեր միջազգային կազմակերպությունների կանխատեսումներով երկրագնդի բնակչությունը տեսանելի ապագայում (2030թ.) աճելու է մոտ 1,2 մլրդ-ով և կազմելու է շուրջ 8,3 մլրդ¹: Մինչդեռ ՀՀ բնակչությունը ՄԱԿ-ի 2012թ. կանխատեսումներով նվազելու է 2030թ.-ին կազմելու է 2,81 մլն մարդ, իսկ որոշ սցենարների դեպքում էլ այն կարող է կազմել ընդամենը 2 մլն մարդ:

¹<http://eurasian-defence@ru/sites/default/files/DS/Documents/global-trends-2030-rus@pdf>

Քաղաքակենտրոնացման հիմնախնդիրն ունի երկար պատմություն, ինչի մասին առավել խոսուն վկայում են վիճակագրական տվյալները: Այսպես, եթե 1940թ.-ին Խորհրդային Հայաստանի բնակչության միայն 28,4 %-ն էր քաղաքաբնակ, ապա արդեն 1986թ.-ին նրանք կազմում էին 67,9 %-ը¹, իսկ հետագա տարիներին թեև տեղի է ունեցել որոշ դրական տեղաշարժ, սակայն 2015թ.-ին ՀՀ-ում քաղաքաբնակների մասնաբաժինը կազմել է 63,5 %²: Ընդ որում, 2015թ. դրությամբ Երևանում է կենտրոնացված ՀՀ բնակչության 35.6 %-ը: Համեմատության համար նշենք, որ Լեռնային Ղարաբաղի մայրաքաղաքում է կենտրոնացած բնակչության 37,7%-ը³:

Առավել մտահոգիչ է այն փաստը, որ բնակչության խտությամբ՝ 4791մարդ/կմ², Երևան քաղաքը բազմիցս (ավելի քան 22 անգամ) գերազանցում է տվյալ շարքում անմիջապես հաջորդ տեղում գտնվող Արմավիրի մարզին (215 մարդ/կմ²), իսկ ամենավերջին տեղում գտնվող Վայոց Ձորի մարզին գերազանցում է շուրջ 218 անգամ (22 մարդ/կմ²)⁴: Բնակչության խտությամբ անհանգստացնող ցուցանիշ ունի նաև Լեռնային Ղարաբաղը՝ 13 մարդ/կմ²:

Քաղաքակենտրոնացման, հատկապես դեպի Երևան տեղաշարժերի, վրա առավելապես ազդել է գյուղական բնակավայրերում և փոքր քաղաքներում աշխատատեղերի բացակայությունը, կենսապայմանների վատթարագույն վիճակը, սահմանամերձ մարզերի գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման դժվարությունները, վերջին տասնամյակներում նաև այդ վայրերում անընդմեջ կրակոցները և տնտեսական ու սոցիալական մի շարք այլ խնդիրներ:

Ներքին միգրացիոն հոսքերը գնահատելու համար անհրաժեշտ է ներկայացնել վերջին ժամանակաշրջանում ՀՀ մարզերի բնակչության թվաքանակի փոփոխությունները և դրանց դրսևորած միտումները (տես Աղյուսակ 1):

ՀՀ մշտական բնակչության թվաքանակը ըստ մարզերի 2005-2015թթ.-ին⁵

	2005թ.		2010թ.		2015թ.		2015թ. 2005թ.-ի նկատ. (%)
	Բնակչ. թվաք. հազար մարդ	Մաս.ողջ բնակչ. մեջ(%)	Բնակչ. թվաք. հազար մարդ	Մաս.ողջ բնակչ. մեջ(%)	Բնակչ. թվաք. հազար մարդ	Մաս.ողջ բնակչ. մեջ(%)	
ՀՀ	3215,8	100	3249,5	100	3010,6	100	93.6
Ք.Երևան	1102,9	34.3	1116,6	34.4	1071,5	35.6	97.2
Արագածոտն	139,1	4.3	141,7	4.4	131,3	4.4	94.4
Արարատ	273,4	8.5	278,8	8.6	260,1	8.6	95.1
Արմավիր	278,2	8.7	284,1	8.7	267,0	8.9	96.0
Գեղարքունիք	239,1	7.4	241,5	5.7	233,0	7.7	97.4
Լոռի	283,9	8.8	281,6	8.7	228,0	7.6	80.3
Կոտայք	274,2	8.5	280,6	8.6	255,0	8.5	93.0
Շիրակ	281,7	8.8	281,5	8.7	246,4	8.2	87.5
Սյունիք	153,0	4.8	152,9	4.7	140,2	4.7	91.6
Վայոց Ձոր	55,9	1.7	55,8	1.7	51,4	1.7	91.9
Տավուշ	134,4	4.2	134,4	4.1	126,7	4.2	94.3

Աղյուսակի տվյալներից երևում է, որ վերջին տաս տարիների ընթացքում ՀՀ բնակչության թվաքանակը կրճատվել է ավելի քան 200 հազարով կամ 6.4 տոկոսով: Ընդ որում, առավել արագ տեմպերով կրճատվել են Լոռվա և Շիրակի մարզերի բնակչության թվաքանակը: Համեմատաբար դանդաղ տեմպերով են կրճատվել Երևան քաղաքի, Արմավիրի, Գեղարքունիքի, Արարատի մարզերի բնակչության թվաքանակը: Թեև ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ՀՀ բոլոր մարզերում և Երևան քաղաքում բնակչության թվաքանակն այս կամ այն չափով նվազել է, սակայն կառուցվածքային առումով տեղի են ունեցել տեղաշարժեր, որոնք թույլ են տալիս, այլ թվական տվյալների բացակայության պայմաններում, կատարել ընդհանուր եզրակացություն, որ արտաքին միգրացիային զուգահեռ, ներքին միգրացիայի արդյունքում աճել է Երևան քաղաքի բնակչության մասնաբաժինը: Բացի Երևան քաղաքից, կառուցվածքային առումով որոշ դրական տեղաշարժ է նկատվել հիմնականում մայրաքաղաքին մոտ գտնվող մարզերում, մինչդեռ սահմանամերձ մարզերում նկատվել են բացասական միտումներ:

Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության, ԼՂ-ում 2005-2015թթ.-ի ընթացքում բնակչության թվաքանակը 7,5 տոկոսով աճել է՝ 2005թ.-ի 137,7 հազար մարդուց 2015թ.-ին հասնելով 148,1 հազարի: Սակայն ԼՂ-ում ևս նկատվել է քաղաքակենտրոնացման որոշ ուղղվածություն, քանի որ արձանագրված աճի ավելի մեծ մասը գրանցվել է

¹ Народное хозяйство Армянской ССР в 1985 году. Статистический ежегодник, Ереван “Айастан” 1986, стр.7

² Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2015, էջ 25

³ Լեռնային Ղարաբաղը թվերով 2016, էջ 5-6

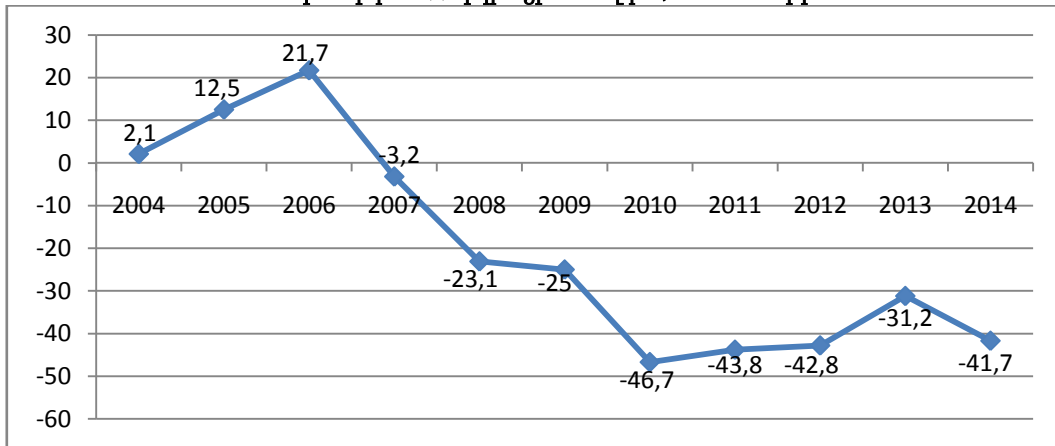
⁴ Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով 2015, էջ 18

⁵ Հայաստանի Հանրապետության մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով 2009, 2012, 2015, էջ 18, 19, 19

Ստեփանակերտ քաղաքում (10,4 հազարից 5,8 հազարն ապահովվել է ի հաշիվ Ստեփանակերտի), ինչի արդյունքում էլ, եթե 2005թ.-ին մայրաքաղաք Ստեփանակերտում բնակվում էր ԼՂ բնակչության 36,3 տոկոսը, ապա 2015թ.-ին այդ թիվը կազմել է 37,7%¹:

ՀՀ-ում արտագաղթը հասել է վտանգավոր չափերի: Վերջին տարիներին՝ սկսած 2007թվականից, արտագաղթի բացասական մնացորդն աստիճանաբար աճել և 2010թ.-ին հասել է 46.7 հազար մարդու, այնուհետև մինչը 2013թ.-ը աստիճանաբար կրճատվել է, սակայն 2014թ.-ին դարձյալ ցուցաբերել է աճի միտում (տես՝ Գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1. ՀՀ միգրացիոն սալդոն, 2004-2014թթ.²



Եթե արտագաղթի նման տեմպերը պահպանվեն, ապա դրա հաշվին ՀՀ բնակչության թվաքանակը 10 տարվա ընթացքում կկրճատվի ևս 400-450 հազարով: Հաշվի առնելով նաև, որ վերջին տասնամյակներում ՀՀ բնակչության բնական աճի տեմպերը ևս զգալիորեն դանդաղել են (կանանց պտղաբերության գործակիցը 1985թ.-ի 2.54-ից 2014թ.-ին հասել է 1.65-ի)³, ապա կարող ենք փաստել, որ ՀՀ-ում ժողովրդագրական վիճակն օրհասական է:

Նման իրավիճակում թիրախային սոցիալական քաղաքականությունը՝ ուղղված սահմանամերձ բնակավայրերի սոցիալ-կենցաղային պայմանների բարելավմանը, փոքր և միջին բիզնեսի համար խիստ նպաստավոր պայմանների ստեղծմանը, անհապաղ լուծում պահանջող խնդիրներից են:

¹ Հաշվարկները կատարվել են մեր կողմից՝ Լեոնային Ղարաբաղը թվերով 2016, էջ 5-6 և Լեոնային Ղարաբաղ 2005 մարդահամարի տվյալներից էլնելով

² «Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու 2015» ՀՀ ԱՎԾ, էջ 17

³ «Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու 2015» ՀՀ ԱՎԾ, էջ 11